

УДК 338.2

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ**Кифяк В.І.**

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

В статті характеризуються основні інституціональні форми і методи активізації розвитку аграрних підприємств. Предложено рекомендації по їх реалізації в просторовому і часовому аспектах функціонування інституціонального механізму розвитку аграрних підприємств.

Ключевые слова: *інституціональні форми, інституціональні методи, інституціональний механізм розвитку аграрних підприємств, інституціональний такт, темп розвитку підприємств, агентства регіонального розвитку.*

The article characterized the main institutional forms and methods of intensification of agricultural enterprises. Proposed recommendations for their implementation in spatial and temporal aspects of the functioning of the institutional mechanism for the development of agricultural enterprises.

Key words: *institutional forms, institutional methods institutional mechanism of developing agricultural enterprises, institutional rhythm, pace of enterprise development, regional development agencies.*

Постановка проблеми. Трансформаційні та інтеграційні перетворення аграрного сектора господарювання зумовили необхідність застосування нових підходів до активізації розвитку його суб'єктів господарювання, враховуючи якнайповніше позиції системної методології. Інституційна теорія, яка поєднує в собі економічні, правові та соціальні аспекти господарювання актуалізується в умовах сучасного мінливого середовища та забезпечує ґрунтовну наукову основу для формування ефективного інструментарію розвитку аграрних підприємств. Тому для формування сприятливого середовища розвитку аграрних підприємств доцільне застосування теоретичних постулатів інституціоналізму у практичних реаліях їх діяльності та створення ефективного механізму його реалізації у просторових та часових рамках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти інституціональних перетворень у аграрному секторі аналізуються в роботах В. Андрійчука, Г. Балабанова, О. Бородіної, П. Гайдучького, В. Геєця, Ю. Лопатинського, М. Маліка, В. Месель–Веселяка, В. Нелєпи, О. Онищенко, Б. Пасхавера, В. Трегобчука, П. Саблука, О. Шпичака, В. Юрчишина та інших дослідників проблем аграрного сектора. Але до цього часу не достатньо уваги надається формуванню інституційного механізму розвитку в часі та просторі.

Постановка завдання. Визначити форми та методи організації інституційного механізму розвитку аграрних підприємств у часі та просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізувати напрями інституційного механізму розвитку аграрних підприємств можемо через форми зовнішнього виразу внутрішнього (суттєвого) змісту.

Основними інституційними формами активізації розвитку аграрних підприємств є:

- формальне закріплення інституцій – визначення статусу, повноважень та функцій суб'єктів господарювання, меж їхньої дозволеної дії у часі та просторі, забезпечення гарантій, забезпечення необхідної поведінки при їх взаємодії;
- культура підприємницької діяльності – система неформальних інституцій, які формують спосіб взаємовідносин в аграрному секторі;
- стереотипи мислення та менталітет.

Відносини є превентивними в системі об'єкта регулювання інституційного механізму, виділимо такі інституційні методи активізації розвитку аграрних підприємств: примусу, переконання та сприяння (таблиця 1).

Таке їх виділення, ґрунтується на постулатах класиків, які вказують, що мета інституцій – зробити певну поведінку вигідною чи недоречною, з поглибленим поділом такої дії на економічні та адміністративні методи.

Метод переконання полягає у формуванні розуміння стану речей, який би спрямовував поведінку суб'єктів за допомогою їх внутрішнього визнання донесеної інформації. Вважаємо, що даній групі методів надається найменша увага з боку державних органів. Недооцінка їх результативності веде до зниження цілеспрямованого впливу інституційного механізму в цілому, особливо за умов ліберальної моделі управління економікою. Для зміни такого стану речей слід активізувати діяльність підрозділів громадських зв'язків та масово-роз'яснювальної роботи.

Таблиця 1

Інституційні методи розвитку аграрних підприємств

Способи впливу	Переконання	Примус	Сприяння
Спосіб дії	Кооперація і прийняття рішень на загальнодержавному рівні	Галузеві домовленості	Децентралізована імітація
Рівень забезпечення зобов'язань	Середній	Високий	Низький
Метод забезпечення зобов'язань	Законодавча відповідальність	Цивільна відповідальність (матеріальна і дисциплінарна)	Договірна відповідальність (матеріальна)
Ключові мотивації	- Цільові загальнодержавні проблеми; - Формування іміджу країни; - Співпраця з міжнародними та іноземними організаціями	- Приєднання до галузевих організацій і угод; - Отримання фінансової і технічної допомоги; - Подолання цінового диспаритету	- Зменшення невизначеності ринкового середовища; - Підвищення конкурентоспроможності підприємства; - Отримання зовнішньої та внутрішньої гармонізації відносин
Основні рушійні сили	Інтерес	Економічна сила	Знання

Так, названий метод є вираженням політики державних органів влади, спрямованою на встановлення партнерських відносин між бізнесом і державою. Форма реалізації цього інструменту розвитку аграрних відносин проявляється через різні типи переговорів між урядом і бізнесовими об'єднаннями та досягнення консенсусу зустрічних інтересів у формі прийняття адекватних нормативно-правових актів. Цей інструмент забезпечує синергетичний результат господарської системи країни.

Методам примусу надають інституційного забарвлення те, що вони застосовуються не лише до осіб, які порушили законодавство (як у доктрині права), а спрямовані на те, щоб зробити певну поведінку невігідною. Автор розмежовує інституційні та правові методи примусу, шляхом закладення в їх основу контрактційних чи адміністративних мотивів відповідно. Залежно від підґрунтя, покладеного в основу методу, видозмінюється підстава і порядок застосування заходів примусу.

Механізм примусу, як один з інструментів активізації процесу розвитку господарюючих суб'єктів, є формою реалізації інституції контрактції, яка забезпечує реалізацію домовленостей та рівностороннє ведення переговорів.

Методи сприяння повинні бути домінуючими в умовах ринкової економіки. Суть цих методів полягає у формуванні певних умов функціонування підприємств, які роблять дії суб'єктів господарювання вигідними. Принципова відмінність, яка відмежовує методи сприяння від примусу – це відсутність будь-яких втрат у разі відмови від використання наданих переваг, окрім альтернативних.

Сприяння передбачає поширення інституційних норм серед суб'єктів аграрного сектора за допомогою певних каналів, засобів і заходів. Тобто цей інструмент є критерієм інституційної вибірки, за допомогою якого держава може впливати на свідомість суспільства через вплив на свідомість кожного. При використанні цього інструменту треба добре вивчити причинно-наслідковий характер інституцій, оскільки неформальні інституції впливають на спосіб сприйняття та реакцію на інформацію одним суб'єктом, що в свою чергу, впливає на погляди інших суб'єктів.

Отже, асортимент інституційних форм та методів механізму розвитку аграрних підприємств дає можливість здійснити цілеспрямований системний вплив на процес функціонування аграрних підприємств. Правильна організація їх практичного застосування дозволить сформувати оптимальне середовище для активізації розвитку аграрних підприємств.

У різноманітних програмах та аналітичних доповідях, що стосуються розвитку аграрних підприємств, інституційним аспектам надається, на нашу думку, недостатньо уваги. Окрім того, в майбутньому пропонуємо частину програм, присвячених інституційним складовим, формувати у розрізі інституцій як елементів цілісного комплексу впливу на діяльність аграрних підприємств. По-перше, така методика формального закріплення інституційного механізму розвитку аграрних підприємств дозволить більш чітко розуміти його з позицій системного підходу, по-друге, розподілити відповідальність між суб'єктами управління за виконання частини цілісної стратегії, по-друге.

Напрями вдосконалення інституційного механізму розвитку аграрних підприємств повинні реалізовуватись відповідно до системного підходу і в певній послідовності, враховуючи зміни всіх ланок регулювання діяльності підприємств від впровадження кожного конкретного заходу. Для максимізації інституційного ефекту від «нової» синергетичної дії елементів інституційного механізму необхідно

розробити комплексну науково-обґрунтовану та практично-значущу інструкцію щодо використання інструментів та алгоритмів інституційних реформ.

Застосовувати запропоновані інструменти для формування ефективного інституційного механізму треба послідовно. При цьому швидке впровадження заходів може призвести до інституційних шоків. Визначимо інституційний шок як різку зміну основних ментально-психологічних параметрів функціонування економічної системи. Це явище не негативне. Проте реакція регулюючих органів на такі настрої повинна бути швидкою, кваліфікованою та цілеспрямованою. А хиткі кроки за таких умов призводять до масового формування інституційних пасток, а то й до інституційної кризи. Такий «клубок» результатів вирішувати значно важче. Необхідну реакцію органів державного регулювання за сьогоденних умов забезпечити практично неможливо. Тому запуску механізму розвитку аграрних підприємств повинна передувати чітка і обґрунтована програма дій. З реалізацією завдань зволікати також не можна, це гальмуватиме формування конкурентоспроможності сектора за даних умов, а за інших можливо необхідно буде не тільки переглянути, а й змінити сценарії інституційних кроків. Отже, для компетентного впровадження налагодження інституційного механізму повинен дотримуватись інституційний такт. Інституційний такт – це часова послідовність застосування інституційних інструментів. Дотримання інституційного такту є однією з форм реалізації принципу системності та необхідною умовою сприятливої дії інституційного механізму розвитку аграрних підприємств.

Виділимо інституційний такт горизонтальний (реалізація послідовності завдань) та вертикальний (реалізація завдань за рівнями: макро-, мезо- та мікро). Досягнення кожного конкретного пріоритету може досягатись шляхом сполучення тактів паралельним, послідовним та паралельно-послідовним способами. Система інституційних тактів задає темп розвитку аграрним підприємствам, тобто вимогою поставлених пріоритетів є перехід інституційної системи у новий якісний стан. У цьому зв'язку важливо задати як часову, так і просторову траєкторію формування інституційного механізму.

З позицій системного підходу для активізації процесів становлення ефективного інституційного механізму розвитку підприємств країни необхідним є його вдосконалення в регіональному розрізі. Ця діалектика відображена у «парадоксі Нейсбіта», який зазначає, що в умовах збільшення взаємозалежності всіх країн у рамках глобалізованої економіки простежується зростання незалежності суб'єктів господарювання всередині країни [1, с. 34], тобто виразнішою стає тенденція автономізації розвитку регіонів.

Щодо просторової популяризації дії вдосконаленого інституційного механізму слід зазначити, що в наукових та нормативних розробках відсутній перелік організацій та установ, відповідальних за створення та реалізацію програм активізації діяльності аграрних підприємств, тобто не визначений суб'єкт механізму розвитку. З цього приводу варто звернутись до зарубіжного досвіду регіонального розвитку та створити при виконавчих органах влади агентства регіонального розвитку аграрного сектора. Такі організації можуть мати тимчасовий характер – бути створеними на період реалізації базових реформ. Це мають бути громадські організації, створені за ініціативою органів державної влади та місцевого самоврядування. Основними функціями агентств є розробка регіональних програм розвитку ринкових відносин у аграрному секторі, моніторинг використання фінансових фондів, стимулювання співпраці між регіонами тощо.

Для фінансової підтримки реалізації регіональних програм паралельно з Агентствами пропонуємо сформувати Фонди аграрного сектора. Кошти фондів можуть складатися з бюджетних асигнувань, грантів, іноземної допомоги або внесків аграріїв.

Для виконання своєї ролі агентство регіонального розвитку, на думку експертів EURADA, має відповідати таким критеріям:

- сприйматись як інституційний механізм регіонального розвитку органами державної влади, місцевим чи регіональним самоврядуванням, політичними структурами;
- координувати свою діяльність з державними та самоврядними структурами;
- мати автономію у прийнятті рішень;
- мати розроблену стратегію місцевого чи регіонального розвитку, що узгоджується з пріоритетами, визначеними державними структурами та органами самоврядування;
- володіти достатніми фінансовими ресурсами для реалізації базових проектів;
- мати кваліфікований професійний персонал [2, с. 89].

У країнах Західної Європи подібні структури переважно діють у формі державних підприємств, як у Ірландії, Іспанії, Німеччині чи Великобританії, та акціонерних товариств – у Португалії та Франції [3, с. 205]. Слід адаптувати зарубіжний досвід до окремого сектора конкретного регіону, позитивний досвід якого пізніше зможемо використати і в інших секторах економіки та регіонах країни.

Типовою організаційною структурою для агентств є існування Ради агентств, до складу якої входять усі зацікавлені сторони соціального партнерства представники регіонального самоврядування, державних органів бізнесу, торгово-промислових палат, неурядового сектора [2, с. 93].

За досвідом європейських країн, діяльність агентств регіонального розвитку спрямована на дослідження теоретико-прикладного характеру. Вони беруть участь спільно з органами виконавчої влади у розробці стратегії та концепції регіонального розвитку території, розробляють і реалізують

регіональні програми, організують тематичні семінари, конференції, займаються популяризацією основних інструментів інституційного механізму.

Результативність діяльності агентств регіонального розвитку може забезпечити обов'язкове їх залучення до процесів управління політичними та економічними справами аграрного сектора регіону та країни в цілому, через формування національного представницького органу. Причому важливо забезпечити їх автономність від впливу органів влади.

Лише налагодивши внутрішній механізм функціонування аграрних підприємств, можемо будувати концепцію аграрної зовнішньоекономічної діяльності, хоча врахування причинно-наслідкових зв'язків цих процесів є необхідною умовою побудови конкурентоспроможного аграрного сектора з позицій системного підходу. Виходити на зовнішні ринки потрібно із вже сформованим внутрішнім механізмом використання аграрного потенціалу та функціонування аграрних підприємств. Автор вважає, що така послідовність розробки концепцій забезпечить не лише конкурентоспроможність аграрної продукції, та захист національної продовольчої безпеки, але й впевненість аграрних бізнесменів України у майбутньому, що матиме важливий інституційний ефект у довгостроковому періоді через більш виважені управлінські рішення, зорієнтовані на довгострокову співпрацю, а не на основі керування ситуацією одномоментно та перспективною невизначеністю.

Мета реалізації інституційного механізму розвитку аграрних підприємств – забезпечення потреб населення в продуктах харчування, задоволення попиту харчового та переробного секторів економіки в сільськогосподарській продукції, нарощення експорту аграрного продовольства.

Висновки. Отже, з метою реалізації основних постулатів системного підходу у формуванні інституційного механізму розвитку аграрних підприємств необхідно застосувати інституційні форми та методи його організації у просторі (через створення регіональних агентств розвитку аграрного сектора) та часі (дотримання інституційного такту). Водночас багатогранність та багатокомпетентність інституційного забезпечення економічного механізму розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектора вимагають подальших наукових досліджень.

Література

1. Нейсбит Дж. Мегатренды : десять новых тенденций, трансформирующих нашу жизнь; Пер. с англ. М.Б. Левина. - М.: Издательство АСТ; Ермак, 2003. – 384 с.
2. Лендел М. Институціоналізація процесів регіонального розвитку у країнах Центральної Європи / М. Лендел // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / За ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 39-48.
3. Луцишин Н. Формування інституційної структури регіональної політики в країнах Європи / Н. Луцишин // Регіональна економіка. – 2004. – №3. – С. 199-209.